

mint azt már *Régi hazai nyomdák mintakönyvei* c. tanulmányomban megállapítottam: „a rajongás a nyomtatóművészetért, a mesterségbeli gondosság — Kis jellemző saját-ságai — egészen kialudni látszottak az utódban...”

Mégis örülnünk kell, hogy ez a *Specimennek* titulált összeállítás előkerült, mert így legalább kiderült, hogy TELEGGI PÁP *nem nyomtatott mintalapot*, s ezzel tisztázódott az első magyar betűminta-mutatvány — igaz, hogy csak általam vitatott — kérdése. De még azért is, mert ezzel az itt ismertetett s bemutatott darabbal amúgyis gyér nyom-dai műhelyemlékeink száma ismét gyarapodott eggyel. S ez az egy — ha közvetve is — halhatatlan Kisünk emlékét idézi.

SZENTKÚTY PÁL

Női olvasómozgalom a múlt század közepén. A magyarországi női lapok tanulmányozása közben a *Nők Lapja* 1871. évi 28. számában (aug. 9. 230. l.) érdekes közlemény hívta magára figyelmemet. Ez a rövid közlés a „tordai olvasó nőegyletet” ismerteti. A lap előző számában ui. a szerkesztő, b. EGLOFFSTEIN Amália *Utinapló*-jában (219 l.) megemlékezik az egylet „szép kis könyvtára”-ról, „melyben hazánk irodalma és a külföld termékei (ezek fordításban) képviselve vannak”. A szerkesztő — talán Tordáról kapott sürgetésre — ezt a szűkszavú méltatást kívánja, úgy látszik, kiegészíteni, amikor a következő számban ismerteti a szóbanlevő „olvasó nőegyletet”.

Az olvasóegyesületek akkor már nem újdonságok Magyarországon, de női olvasó-egylet nem sok működhetett. — Az egyesület könyvtárának jegyzékét minden évben kiadták, de sem ezeket a jegyzékeket, sem az alapszabályokat nem sikerült felkutatni. Az alapszabályokat tehát csak az említett cikkből ismerjük. Eszerint az egylet célja: „olvasás és művelődés terjesztése minden irányban, de csak magyar nyelven”. A 2. §. szerint tagja csak nő lehet; a 3. §. a „részvényt” szabja meg, ami abban az időben évi 3 forint volt; a 4. §. az egylet igazgatásmódját állapítja meg, míg az 5. §. a könyvtárnok kötelességeit részletezi. Volt még egy „pótlékcikk” is, mely az olvasókat illető szabályo-kat tartalmazta.

Torda nem nagy város, lakosainak száma 10 000 alatt volt,¹ de Erdélynek népes-ségben ötödik városa, és nagy történelmi múltja, valamint kiemelkedő közművelődési szerepe van. Nagy felkészültséggel és komolysággal tárgyalja ezt ORBÁN Balázs *Torda város és környéke* c. 1889-ben megjelent monográfiája. E könyv foglalkozik² a tordai olvasó nőegylettel is. „*Ez egylet 1844-ben alakult*” — mondja — „tehát a miként a tordai casino ez is *első volt Erdély ilynemű egyletei közt*”. — Érdekes, hogy ORBÁN, aki Erdélyről, ill. a Székelyföldről több művet írt, alapos ismerője az erdélyi viszonyoknak, és mintegy a kortárs szemével is nézi az eseményeket, figyelmen kívül hagyja a kolozsvári „főasz-szonyságok olvasótársaságát”, amely pedig 1839-ben alakult.³ Nehezen hihető, hogy ORBÁN Balázs ne tudott volna erről a kolozsvári hasonló egyesületről. Valószínűleg az „ilynemű” szón van a hangsúly, mikor az elsőséget említi. A „főasszonyságok” könyvtára, amint a neve is mutatja, inkább arisztokratikus egyesülés, ami megvalósulhatott Erdély

¹ LÁNG József—JÉKELFALUSSY József: *Magyarország népességi statisztikája*. Bp. 1884. 131. l., mely szerint az 1880-as népszámlálás Tordán 9434 lakost talált.

² 470. l.

³ SZEMZŐ Piroska: *A kolozsvári „főasszonyságok” könyvtára 100 esztendővel ezelőtt*. Magy. Könyvszle. 1940. 171—172. l.

fővárosában, Kolozsvárott. A tordai olvasó nőegylet feltétlenül demokratikusabb intézmény volt. 1871-ben 87 tagja van. Ilyen taglétszám a 7 000 magyar lakost sem számláló városban (KELETI Károly népsz. statiszt. szerint ennek a létszámnak is csak a kisebb fele nő, és az írni-olvasni tudó csupán 44 %) csak úgy képzelhető el, ha a polgárság szélesebb rétegei számára is megnyitották az egylet kapuit. — Lehet az is, hogy ORBÁN az „ilynemű” egylet kifejezést azért használja, mert a tordai olvasó nőegylet kizárólag magyar nyelvű irodalmat kíván támogatni, ami a kolozsvári hasonló intézménnyel ellentétes. A „főasszonyságok” olvasótársaságának célja ui. „a honin kívül minden míveltebb nyelveken írt s tagjai ízlése szerint választandó” könyvek gyűjtése volt.

Az első elnöknő, gróf THOROCZKAY Miklósné halála után 1851-ben az új elnök, PUHL Ignácné erélyes fellépésével elérte a reakciós osztrák tisztviselőknél, hogy a tordai női olvasóegyletet „újból megerősítsék”, de a gyűléseket csak hivatalos személy jelenlétében tarthatták meg. A forradalom és a szabadságharc alatt az egyesület „írományaiban és könyveiben jelentékeny kárt szenvedett”.⁴ Bizonyára elsősorban a haladó szellemű könyvek estek a reakciós kormányzat tisztogatásának áldozatául. A könyvtár azonban szépen fejlődött tovább, mert 1871-ben már 1140 műből álló 2021 kötetre terjedt. Szép szám ez, ha tekintetbe vesszük, hogy csupán magyar nyelvű műveket foglalt magában. Az egyesületnek „számos hírlap és folyóirat is járt”.

Ha összehasonlítjuk a kolozsvári „főasszonyságok” könyvtárának 10 forintos évi „részvényét” a tordai olvasó nőegylet sokkal kisebb 3 forintos évi „részvényével”, csak elismeréssel adózhatunk az egylet vezetőségének, amely ilyen szerényebb anyagi eszközökkel is szép eredményeket ért el. Igaz, hogy alaptölkéjét a már említett PUHL Ignácné 1010 forintos alapítvánnyal növelte, úgy hogy ORBÁN már 1910 forintot kitevő alaptölkét említ; „... ennek kamatait és a tagdíjakból bejövő jövedelmet hogy mily nemesen használják fel, már abból is kitűnik, hogy az Erdélyi közművelődési egyesületbe 200 frt-tal lépett az egylet az alapítók közé”⁵.

Az olvasás mint a műveltség terjesztésének legjelentősebb tényezője már több, mint 100 évvel ezelőtt is mozgalmakat hívott életre. Hogy milyen jelentősége volt egy ilyen mozgalomnak, azt ORBÁN Balázs szép szavakkal fejezi ki. A tordai olvasó nőegylet „Torda város egyik legáldásosabban ható kulturális intézménye, mely a fiatal nemzedék műveltségének és hazafiságának leghathatósabb ápolója... mert csak emelkedett lelkületű anyák tudják fiaikat hőssé és hazaszerető polgárokká növelni. Arra, hogy Torda 1848/49-ben oly sok kiváló hőst adott a hazának: nem kis befolyást gyakoroltak e városnak hazafias szellemű művelt lelkű női, kiknek szívére és kedélyvilágára főlemelőleg és nemesítőleg hatott és hat a Tordai olvasó nőegylet.”

NAGYDIÓSI GÉZÁNÉ

Eminescu, a könyv szenvedélyes barátja. (Emlékezés halálának évfordulója alkalmából.) A magyar—román sorsközösség ellenére olvasóközönségünk csak a második világháború után ismerhette meg széles körben a román költészet egyik legnagyobb mesterének alkotásait. EMINESCU-ról magyar kortársai nem tudtak, habár a forrongó korszak, amelyben élt, a századvég, melyet a költő írásaiban némileg a maga képére formált, román viszonylatban megfelel a magyar romantikának, az egyre erélyesebb eszközökkel utat kereső reformerszmék korszakának. Pedig ez a tartalmi egység alapja lehetett volna a termékeny együttműködésnek. A kapcsolat a kor magyar íróival, költői-

⁴ *Nők Lapja*, i. h.

⁵ ORBÁN: i. m. 470. 1.

vel szellemi kapcsolat maradt, az azonos körülmények közt élő, hasonló eszmék megvalósulásáért küzdő emberek közös gondja, sorsa.

Formailag csak egy mozzanat kapcsolja a román verselés nagy mesterét Budapesthez. A sors különös játéka, hogy a tizenhat éves verselgető diák — Mihail EMINOVICI — első verseit a Budapesten élő román hazafi és irodalmár Josif VULCANNAK küldte meg, hogy közölje a magyarországi románság legelterjedtebb irodalmi folyóiratában, a *Familiában*. A ifjú költő első zsengei oly mértékben hatottak a minden újért lelkesedő szerkesztőre, hogy egyiküket már a legközelebbi számban közölte. (*De ași avea...* [Ha nekem volna...] *Família* 1866. febr. 25. M. EMINESCU: *Opere*. Ed. Ion CREȚU. București, 1939. 537. l.) A vers alá azonban a szláv hangzású EMINOVICI helyett a romános EMINESCU-t írta. A fiatal költőnek esze ágában sem volt tiltakozni, hiszen a nemzeti szellem e szilaj vívódásainak napjaiban így könnyűszerrel megválhatott attól a névtől, melynek végső néhány betűjét a pravoszláv egyház valamelyik papja önhatalmúlag ragasztotta őseinek nevéhez, és amely annyira idegen hangzású volt a népies irányt képviselő román hazafi számára. (*Istoria literaturii române*. Volum alcătuit de citră Institutul de Istorie Literară și Folclor al Academiei R. P. R. 1954. București, 82. l.)

Diákéveit a csernovici zord kaszárnya-kollégiumokban, penészes falú diákszállások nyomorúságában tölti el. A meleg szívre, humánus bánásmódra vágyó, álmódzó lelkű költőt az iskola belső életének, nevelési rendszerének spártai ridegsége fogadja. A száraz magolások, a dorgálások és fenyítések undora elől két ízben is megszökik az iskolából. Végül is nyugalomra talál szeretett tanára, ARON PUMNUL otthonában. Az ő megbízásából kezeli az iskola román diákjainak könyvtárát. A könyv iránti szeretetét még az ipotesti szülői házból hozza magával. Megbízatásra lelkesedéssel, rajongással látja el. Nem csupán őre a könyvtárnak, hanem szenvedélyes olvasója, különösen a régi könyvek áhitatos lapozója, később maga is a műgyűjtő mohóságával vásárolja ezeket, és cipeli magával vándorlásai közben.

A csernovici diákéletet végleg megelégteli, akárcsak ARANY és PETŐFI, és egy vándor színésztársasághoz csatlakozik. Nyugtalan szellemét a nyomorúság felkorbácsolja, és bolyongásra készíti, az egyre erősödő román nemzeti szellem fellegvárába, Balázsfalvára vándorol, majd Szeben, Brassó és az Ókirályság kisebb-nagyobb városai nyújtanak neki menedéket s ideig-óráig sovány kenyeret.

A XIX. század egyre erősödő feudálkapitalista társadalmában a művészek számkivetett napjait morzsolgatja: hol színházi sűgő, Botoșaniban írnok, másutt szállodai portás avagy hajóhordár, húszéves sincs, s már sok minden megtörtént vele. Nevét ismerik, az irodalmi szócsatákban tanúsított szellemi fölényét mindenki megcsodálja. Lelkesedését, hatalmas felkészültségét ravasz politikusok csalafinta ügyeskedésekkel megkísérlik propagandájuk vitorlájába fogni, így lesz EMINESCU újságíró.

Apja a „semmirevaló” költő-fiából mindenáron rendes polgárembert akar nevelni. EMINESCU a bécsi, majd a berlini egyetemen tanul. Külföldi éveit arra használja, hogy olthatatlan tudásszomját csillapítsa: foglalkozik filozófiával, társadalomtudománnyal, közgazdaságtannal, nyelvészettel, irodalommal stb. Hatalmas tudásra, felkészültségre tesz szert, mégis diploma nélkül tér haza. Titu MAORESCU, az akkori idők politikai életének jelentékeny szereplője egyetemi tanári állással kecsegteti, ha doktori diplomát szerez. EMINESCU megretten a magas pártfogó csábításaitól, akinek politikai nézeteit elítéli. Habár a honvágy győtri, pártfogásért mégis régi barátaihoz fordul. Levelében így ír: „Kérdezhetnéd, vajon miért nem fordulok pártfogásért nálad befolyásosabb személyekhez, — de minél befolyásosabb valaki, annál inkább meg kellene alázkodnom előtte... az ilyen emberek elvárják, hogy egyetlen megszólításukat magas kitüntetésnek vedd.” (A már idézett *Istoria literaturii* 88. l.) A „Romîna-Juna” nevű diákszövetség még bécsi tartózkodása alatt — 1871-ben — bizottságába választotta mint könyvtárost. EMINESCU

1874 szeptemberében visszatér Jasiba. Pártfogóinak segítségével a Jasi-i Központi Könyvtár vezetője lesz. (Alexandru ELIAN: *Eminescu și vechiul scris românesc*. — Studii și Cercetări de Bibliologie. 1955. 136. l.)

A huszonnégy éves ifjú a román kultúra írásos emlékeinek megmentését tekinti legfontosabb feladatának. Fáradhatatlanul igyekszik felkutatni és összegyűjteni a régi román kézzel írott és nyomtatott könyveket. 1874. október 15-i keltezéssel jegyzéket állított össze azokról a régi könyvekről, amelyeket megvételre ajánlott. Első összeállítása csak kezdet volt, rövid két éves működése alatt számtalan bizonyítékát adta szakértelmének, ügyszeretetének. Jegyzékei igen pontosak, és részletes adatokat tartalmaznak a könyvekről: felsorolja a könyvek kiadási évét, helyét, a szerző nevét, a mű címét, adatokat közöl a mű terjedelméről és tartalmáról, és közli a könyv általa fölbecsült értékét. E jegyzékek több olyan művet tartalmaznak, amelyek az idők folyamán elkallódtak, és ma már csak EMINESCU lajstromaiból tudjuk, hogy valaha léteztek.

A könyvtárat fenntartó hatóságok szűkmarkúsága következtében sokszor arra kényszerült, hogy saját szűkös keresetéből vásároljon meg egy-egy ritkaságot. Nyugati tapasztalatait felhasználva, megkísérelte, hogy a könyvtár munkáját korszerű, tudományos szinten szervezze meg. A politikai harcok és ellenfeleinek gáncoskodása következtében azonban elhagyja a könyvtárat. Hosszabb-rövidebb hányódtatás után Bukarestben találjuk mint lapszerkesztőt. Alkalmazói a jobb ügyért minden áldozatra kész, hiszékeny költőt kegyetlenül kiszorolják. Míg ők hús nyaralókban pihenik fondorlatos tevékenységük fáradalmait, EMINESCU erejét felőrli a város forgalma, tikkasztó levegője. A megfeszített munka, tépelődései megbontják lelki egyensúlyát. A súlyos beteg költőt idegszanatóriumba szállítják. Világos pillanataiban barátjának írt levelében is éhbéren vásárolt könyveinek sorsa után érdeklődik. 1889. június 15-én szívroham ölte meg. Szegényen, hozzá hasonló nincstelen barátai kísérték utolsó útjára. Ion Paun PINCIO írja emlékezéseiben: „Néhány hónappal a költő halála után egy reggel a botosani Színház utcában kiárusítottak néhány tárgyat: egy kanapét, egy pár ruhadarabot és könyveket. Eminescu hagyatéka volt. Boldogtalan nővére is elhalálozott, és most már csak pár darab kopott, öreg holmi tanúsítja a világ előtt, hogy milyen mérhetetlen nyomorban és szegénységben tengette életét az emberiség egyik nagy fia...”

MOLNÁR ISTVÁN

Tömörkény István és a Magyar Könyvszemlének szánt cikke. 1901. febr.

19-én TÖMÖRKÉNY István levelet intézett SCHÖNHERR Gyulához, a *Magyar Könyvszemle* akkori szerkesztőjéhez. Leveléhez közölni valót is mellékel a megjegyzéssel: „Nálunk, ahol hol képész, hol régész, hol érmész, hol természetrajzész és bogarászati tetvész az ember, alig van ideje könyvtárnoknak is lenni — ez okból bizony, bár akarnám, de egyébbel nem szolgálhatok, csak ily aprólékossággal.”¹ Ebből az következik, hogy SCHÖNHERR valószerűleg cikket kért a folyóirat számára TÖMÖRKÉNYTŐL, aki abban az időben már a szegedi Somogyi Könyvtárban működött.

SCHÖNHERR az író személyesen ismerhette, minthogy szerkesztői tisztsége idején a Múzeumok és Könyvtárak Főfelügyelőségének titkári teendőit is ellátta, és adminisztrálta azt a könyvtárosi tanfolyamot, amelyen TÖMÖRKÉNY is résztvett.²

TÖMÖRKÉNYnek mint cikkírónak a nevével a *Magyar Könyvszemle* hasábjain először annak a nekrológnak a kapcsán találkozunk, amelyet elődjének, REIZNER Já-

¹ Levél és cikk az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában. *Analecta*. 1948/180.

² *Magy. Könyvszle.* 1900. 334. l.

nosnak 1904. január 19-én bekövetkezett halálakor írt. Ettől kezdve a Somogyi Könyvtár igazgatója, és mint ilyen a *Magyar Könyvszemlé*ben csupán az évről évre beküldött — és a folyóiratban közzétett — jelentések alá írta nevét.³ Az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában őrzött cikke ma, több mint fél évszázad távlatában, ezért is érdekes. Ezt *A kötelempéldányok a vidéken* c. írást SCHÖNHERR nem közölte; okát nem tudjuk, csupán annyit, hogy a kéziratra rájegyezte: „ebben az alakban nem közölhető”. Lehetséges, hogy a szigorúan tudományos folyóirattól távol akarta tartani a TÖMÖRKÉNY-íráások akkor már ismert szociális hangját, mely cikkéből ezúttal sem hiányzott. Kora könyv-, nyomdász- és sajtótörténeti adatait Csongrád, Csanád, Torontál megyék és a Bácska területén vizsgálva, egy pillanatra nem szűnik meg — akár az ellenzéki *Szegedi Napló* lapjain — a társadalom hibáinak bírálója lenni.

A cikk bevezetőben elmondja, hogy a szegedi főügyesség négy megye: Csongrád, Csanád, Torontál és a Bácska nyomdáinak terméséből egy-egy példányt kap, amelyeket a kötelempéldány-törvény értelmében, 1900 eleje óta, egy esztendei késedelemmel átad a Somogyi Könyvtárnak. Kb. 70 nyomda terméséről van szó. A nyomdák nagyobb része városokban, kisebb részük falvakban helyezkedik el. A nyomdák helyének és számának megállapítása után, bemutatja a nyomdatulajdonosok és nyomdászmunkások helyzetét s azt is, hogy a könyv és az időszaki sajtótermék mennyiségi és minőségi szempontból függvénye a kapitalizmus által teremtett helyzetnek.

A négy megye nyomdái különböző módon foglalkoznak és foglalkoztatnak. „A nagyobbfajta, motoros nyomdák mellett ott vannak a mezővárosok és a falvak nyomdái az ő apró gépeikkel, régies szerszámjaikkal, amelyek a haladó nyomdászat révén kerültek oda. A nagyobb városokban az üzleti verseny megköveteli a maga új gépeit s az új beszereztetvén, túl kell adni a régin, a „becsületesen”, amelyet annak idején még a Jánosnak, a kerékajtónak izmai mozgattak. Az öreg gép, bár rozogán, a falvakba kerül. . . Az ódon gép, melyből modern nyomdában gyakran találkozik egy-egy, részletfizetésre is kínálatja magát, árában különben is olcsó, mert ócska vasnak még olcsóbb volna: a gép hát kimegy. A nyomda vándorol. Bár egyik helyről a másikra való haladása közben a lendítő-kerék darabjai ellenséges viszonyba elegendenek is egymással, az mit sem határoz, mert zsinageknek, madzagoknak és különféle drótoknak alkalmazása által azért a lendítő kerék mégis csak forgalomba tétetik. — A kép ugyanaz, ami száz esztendővel ezekben előtte volt. Késő esti munkáknál a faggyas mécesekben nem a tatar ég ugyan már, ellenkezőleg büszkén világít a petróleumlámpa.”⁴

A kép valóban ugyanaz: a százéssztendő előtti, nem géphez szokott, egyszerű nyomdászok munkája a fekete festék és a hajóba kötött betűcsomók körül, de a munka körülményei jócskán megváltoztak. A millénium „jólétében” fürdőző városi polgárok között foglalnak helyet a nagyobb városok részvényes nyomdatulajdonosai is, akik örömmel szemlélik vagyonuk állandó gyarapodását, mely nyomdái sokirányú foglalkoztatásával arányosan növekszik. A városi nyomda — akár részvénytársaság, akár gazdag magánosok tulajdonában — új, külföldi, modern nyomdagépeivel vígan verseng egy-egy „jófogásért”: a nagyhozamú hatósági megrendelésekért, nevesebb szerző könyvének kiadásáért vagy a „nagytekintélyű” napilapért társaival.

A másik fronton: „a falvakban, ahová az olyan régi, kis nyomdák költözködnek, alig van a számukra dolog. Látni a havonta beküldött köteles nyomtatványokból, hogy az egész hónapi munkája némelyiknek csak egy kisebb forma községi hirdetés, meg egy névjegy. Így hát áll a kis gépecske, a „gyorssajtó” s mert munka nincsen, csinálni kell.

³ Magy. Könyvszle. 1900. 405. l., 1904. 126—127. l., 475—478. l., 1905. 267. l., 1906. 65. l., 258—261. l., 1907. 58. l.

⁴ *Id. cikk.* — A tatar tájszó értelmezése: rongyból sodort mécsből.

Ennek egyik módja a lapindítás. Így keletkezik a kisedd hetilap, amelyet valamely pennaforogató ember, vagy ilyen vállalkozó nem létében maga a nyomdász szerkeszt. A lap, megesik, hogy nem sokáig marad egymagában. Valamely párt nagy érdeksoron lévén, annak az elveit hangoztatja s a másik párt megütődve tapasztalja, hogy ez így nem jól van: neki is kell lapot csinálnia, amellyel amazt ellensúlyozhassa. Így támad aztán a másik lapocska, ha az egyik Közlöny, akkor a másik Hírlap, vagy megfordítva.”⁵

TÖMÖRKÉNY az idézett négy megye területén 84 lapot tart számon, s a fentebb ismertetett okokkal indokolja, hogy a kis helységekből — a nagyokhoz viszonyítva — sok és egy időben több lap is él.⁶ A gazdag városi lap- és nem ritkán ugyanakkor nyomdatulajdonost is nem fenyegeti kockázatos vállalkozása esetében sem csőd; míg a — bár gombamódrá szaporodó — falusi lapocskák a szegénység áldozatai: efemer jelenségek.

Az író a lapok vizsgálatakor a mennyiségi kérdés mellett a minőségit társadalmi szempontból is analizálja; a nemzetiségi és szociális problémákat felvető lapokról külön szol: „Úgy a nyomdák, mint a hírlapok dolgában erősen képviselve van a szerbség, leginkább Újvidéken és Nagy-Kikindán. Akadnak köztük mérges újságok, nemzetiségi, vagy szociális irányzattal, míg a német lapok egyaránt csendes irányzatúak s olvasóik léteérdekeihez illően leginkább gazdasági kérdésekkel foglalkoznak... Torontál megyében s Csanádban laknak ugyan oláhok, de oláh nyelven sem hírlap, sem nyomtatvány nem lát napvilágot.”⁷ A „mérges lapok” gyűjtésének fontosságát különösen hangsúlyozza: „A nemzetiségi vagy szociális irányzatú lapoknál meg éppen ezek a számok volnának érdekesek s annak idején a kutatónak hasznára válók, amelyekben lázító, izgató, vagy egyébfajta törvényellenes cikkek foglaltatnak. Ezek azonban nincsenek itt, mert a bepanaszolt cikket tartalmazó lapszámot, mint bizonyítékot, a peresomókhöz mellékelik s az ott is marad.”⁸ — Világosan látja, hogy a kor társadalmának története — ha a vizsgált négy megyére korlátozva is — ott rögződik a „krónikások” számára ezeknek a lapoknak a hasábjain: „E lapok így együttesen, idővel mindenestre érdekes gyűjtemény lesznek, amennyiben a négy megyében történt legapróbb mozgalmak s események is megtalálhatók bennük.” Az idők szavahihető tanúi ők, árulkodni fognak majdan azokra, akik a szabadság és a haladás kerékkötői voltak. Már az egykorú kutató is ezeket a lapokat keresi: „Tréfa-e, nem tréfa-e — írja — de elégszer lehet tapasztalni, hogyha valamely kutató valamit egy csonka hírlapban keres, rendszerint arra a számra volna szüksége, amelyik hiányzik.”

⁵ Uo.

⁶ TÖMÖRKÉNY nyomda- és sajtóstatistikai adatai: a) Nyomdák. *Csongrád megyében* 17: Szeged 8, Váshely 3, Szentés 3, Csongrád 2, Mindszent 1. *Csanád megyében* 5: Makó 3, Battonya s Nagylak 1–1. *Torontál megyében* 10: Beeskerek 3, N. Kikinda 3, Módos, Perjámos, Török-Becse, N. szt. Miklós 1–1, míg a *Bácska* 28 (Szabadka 5, Újvidék 4, Baja 3, Zombor, Ó-Becse, Apatin, Zenta, Hódáság 2–2) nyomdatulajdonost foglalkoztat; a többi nyomda kisebb községekben van. — b) Lapok. *Csongrád megyében* Szegedre esik 8, köztük 4 napilap, a hetilapok között egy szerb, amely azonban csak pár hétig élt, azóta két újabb hetilap keletkezett; továbbá egy színházi újság, egy *Mi Újság* c. néplap, melynek mindössze az első száma látott napvilágot. Hódmezővásárhelyen 3 heti vagy hetenként kétszeres lap van, egy napilapja éppen megszűnt. Szentésen 4 lap van, Csongrádon 2, Mindszenten 1. *Csanád megyében* csak Makón van lap, ahol 3 jelenik meg. Van ugyan Nagylakon egy *Nagylak és Vidéke* c. nyomda, de hogy a címnek megfelelő hírlapot adna ki, arról nincs tudomása. *Torontálban* és *Bácskában* sok az újság, napilapok azonban csak Nagy-Beeskereken és Szabadkán vannak. Ezzel szemben azonban egészen apró helységeknél is megvannak a maguk hírlapjai, némelyiknek kettő, vagy három. Nagy-Beeskereken 3, Nagy-Kikindán 7, Perjámoson 3, Zomborban 6, Szabadkán 7, Baján 2, Apatinban 3, Újvidéken 10, Adán 2, Ó-Becsen 2, Zentán 3 lap jelenik meg.

⁷ *Id. cikk.*

⁸ Az idézett helyek a TÖMÖRKÉNY-cikkből valók.

A hiányosan beérkező kötelespéldány-periodikák reklamálásának meddőségéről szólva, kiterjeszti a problémát a hasonló önálló művekre is. Bár a könyvek száma sokkal kisebb, mint a négy megyében kiadott periodikáké. Itt általában két csoportról beszél: a megjelenő jó és rossz művekről. Természetesen a jó, a könyvpiacra keresett műveket szolgáltatják be hiányosan. A szép kötésben levőkről még a kötéstáblát is képes leszedni, vagy azzal fel sem szerelni a művet a beszolgáltatásra kötelezett nyomdász. A figyelmeztetésre azzal a közismert válasszal találja magát szemben a Somogyi Könyvtár, hogy a pontos, hiánytalan beszolgáltatás megtörtént, a reklamált mű valószínűleg a postán elveszett. TÖMÖRKÉNY úgy véli, hogy ezen a téren csak úgy lehetne rendet teremteni, ha az illetékes nyomdákba hatósági ellenőrző közeget állítanának, mert még a nyomdakönyvek ellenőrzése sem tárja fel tisztán a nyomdák természetét.

A könyvekkel kapcsolatban nem hagyható figyelmen kívül a könyvtermés minőségi bírálat, mely egyben a Somogyi Könyvtárnak négy megyéből történő kötelespéldány-gyarápodására is rávilágít. „Iskolai értesítőkből, egyleti szabályokból azonban szép tömeg gyűlik. Érdekes gyűjtemény képződik a szindarabokból. Egy másik, elég szomorú érdekességű a ponyvairodalom, amely néhány ájtatos énektől eltekintve, tisztán emberölések és rablógyilkosságok históriájával mulattatja a népet. A svábságnak, szent énekeket kivéve, nincsen ponyvairodalma, a szerbséget pedig az újvidéki nyomdák látják el szellemi táplálékkal, azonban ez sokkal jobb (történelmi) irányú, mint a magyar ponyva.” Nemesak a kultúrpolitikus könyvtáros vádoló sorai ezek; TÖMÖRKÉNY a parasztság, a földművelészet iránti érdeklődés iránti figyelmeztetést a magyar művelődéspolitikai hibáira, nemtörődömiségére: a tanyavidéki paraszton — ha megtanultak olvasni — ezekből a sívár ponyvákból vagy hasonló színvonal nélküli naptárirodalomból táplálkoznak. A várostól elszigetelt faluk lakói, mintha csak idegen bolygókon élnének, ennek következtében is távol esnek a fejlődéstől.

TÖMÖRKÉNY a nyomdász-munkaadó helyzetén lemérte a nyomdászmunkását is: „A nyomdászatnál, jól tudjuk, a munkaerőt tekintve megvan a túltermelés, ami az ipartörvény kevésbé szigorú ellenőrzése folytán onnan támad, hogy az anyagiakban nehéz sorsú nyomdatulajdonos — ez elsősorban a kisnyomdákra vonatkozik — több inast fogad fel, mint amennyit a segédek arányához képest neki tartania szabad volna, mivelhogy az inas két éven át ingyen s a harmadik évben is csak csekély bérért dolgozik. Az ilyen erőszakoskodás támasztja a szakmában a munkástöbbletet s ennek a többletnek azután az a része, amelynek némi kis anyagi erő is van a háta mögött, kimegy a községekbe, szülőfalujába s önállósul.” Vagyis a kész, képzett nyomdászmunkást szakmája csak abban az esetben tartja el, ha nagyobb nyomda régi, bevált dolgozója, vagy összekuporgatott filléreire vásárolt ócska nyomógéppel felszerelve, valamelyik kisközségben szerencsésen telepedhetik. Ez a sors várta tehát azt a sok nyomdászinstát is, akiknek a számát éppen — mint TÖMÖRKÉNY soraiból is kiviláglott — a nyomdatulajdonosok ugrásszerűen szaporították, hogy ingyenmunkaerőre tegyenek szert.

Tizenkét 16-rét lapocskán fogalmazta meg cikkét TÖMÖRKÉNY a *Magyar Könyvszemle* számára; többet mondott bennük kora társadalmáról, mint sok kortársa kötetekben. Könyvtárosi, muzeológiai tevékenységét vizsgálva, akárcsak írói minőségében, a leghaladóbbak sorába tartozik. Méltán mondotta róla minden téren utóda, MÓRA Ferenc: „...Tömörkény egész életét adta a nagyablakos háznak [a kultúrpalotának], amelyeknek ő volt a legnevezetesebb látnivalója. Bizony mondom, nála nagyobb mecénása nem volt Szegednek.”⁹

D. SZEMZŐ PIROSKA

⁹ MÓRA Ferenc: *A mecénások*. Szegedi Napló. 1919. máj. 3. 99. sz.